

FISCHER FERENC

Pécsi Tudományegyetem Bölcsész- és Társadalomtudományi Kar
Történettudományi Intézet

Aetas 40. évf. 2025. 4. szám, 149–152.

ISSN 0237-7934

DOI 10.14232/aetas.2025.4.149-152

www.aetas.hu

A luzo-brazil testvériség eszme

Brazília és Portugália testvérországok

Szilágyi Ágnes Judit: Az „Atlantisz-álom”
a modernizáció és a nacionalizmus
korában: Portugália és Brazília,
1889–1930. Budapest: L’Harmattan
Kiadó, 2022. Bibliotheca Americana
Sorozat 2. kötet, 552 oldal

Az „Atlantisz álom” kapcsán Szilágyi Ágnesnek a kötet legelején írt szavait idézem: „Külön örömömre szolgál, hogy a szöveget éppen Brazília függetlenné válásának 200. évfordulójára, jubileumi évében sikerült befejeznem.” (15. old.) Szilágyi Ágnes nemcsak befejezte ezen nagy kutatói vállalkozását, hanem azt igen magas színvonalon készítette el. A monográfia hatalmas forrásbázison nyugvó alapkutatás. Már előjáróban leszögezem, hogy az olvasmányos, választékos stílusú magyar nyelvű kötetnek olyan szakmai értékei vannak, hogy az *novum értékű* a nemzetközi tudományos erőterben is, s kvalitásai a mű portugál nyelvű megjelentetését egyértelműen indokolják. Csak gratulálni lehet az elvégzett óriási munkához. S a tisztelt Olvasó tájékoztatására tegyük hozzá azt az információt is, hogy 2022 szeptemberében az ELTE Új- és Jelenkortörténeti Egyetemes Történeti Tanszéke – melynek vezetője Szilágyi Ágnes – magyar és portugál nyelvű Brazília bicentenáriumi műhelykonferenciát szervezett, melynek előadásai a tanszék tudományos közleményei, az *Öt Kontinens* tematikus *Brazília 200* számában jelentek meg 2024-ben.

A kötet tartalomjegyzéke impozáns, igen tagolt, ugyanis tíz nagy fejezetből, s több

mint száz alfejezetből áll. Csupán ezt átnézve az olvasó fejében átvillan, hogy vajon találkozott-e a brazil–portugál kapcsolatokat elemző hasonló megközelítésű, terjedelmű és mélységű munkával. A válasz e kérdésre egyértelműen nemleges.

A szerző kutatásainak tengelye egy 1915–1920 között öt éven át megjelent portugál nyelvű, mindkét országban terjesztett és szerkesztett, Lisszabonban kinyomtatott folyóirat, az *Atlântida*. Szilágyi Ágnes munkája részben az eszme- és politikatörténet, részben pedig a nemzetközi kapcsolatok s a diplomáciatörténet körébe tartozik, sőt társadalom- és gazdaságtörténeti megközelítései is vannak, ami egyúttal persze sajtótörténet is. Bár a dolgozat alapvetően esztétörténeti dimenzióban mozog, hiszen a szerző által feltárt és valóban jelentős – részben új és primérnek tekinthető – forrásanyag ezt nyújtja, de Szilágyi Ágnes szinte minden egyes fő fejezetnél – elismerésre méltóan – igyekezett érzékeltetni azt is, hogyan alakultak például a két főváros, a két ország népességi, kereskedelmi forgalmának adatai az elemzett 1889–1930 közti évek során.

E könyvet ismertetve érdemes idézni a szerző bevezetőjéből néhány gondolatot: „... a Wittman Tibor által Szegeden elindított modern magyarországi latinamerikanista-iberista iskolához sorolom magam...” (20. old.) Wittman Tibor mellett a szegedi iskola másik meghatározó képviselője, Anderle Ádám tanítványának tartja magát: „Sokat köszönhetek tanárainknak, Anderle Ádámnak, H. Balázs Évának és Pál Ferencnek, akik

nemcsak történész-latinamerikanista induslatomát segítették elő, de saját írásaik módszertana és problémafelvetései, valamint beszélgetéseink nagy hatással voltak ennek a dolgozatnak a formálódására is.” (15. old.) Igen, Anderle Ádám valóban azon idősebb kollegák közé tartozott, aki – Szilágyi Ágnes esetében is – évek-re-évtizedekre formálta-befolyásolta a fiatalabb generáció tudományos érdeklődését, többek közt külföldi ösztöndíjas utakra is biztatva. Anderle Ádám büszke lenne tanítványára, hiszen Szilágyi Ágnes az ő témavezetésével szerzett PhD-fokozatot.

Szilágyi Ágnes munkájában jól sáfarkodott a fentebb jelzett eszmei-módszertani-örökséggel, kollegiális ösztönzésekkel, és olyan témát választott-kutatott éveken át, amelyet ezek a tartalmas beszélgetések is formáltak, amiről ekképp vallott: „...maga a témaválasztás, riasztóan eurocentrikusnak tűnhet. Éppen az esetben talán éppen a magyar kutató kívülállása miatt oldódik a hívős racionalitás által, amivel mindkét vizsgált ország jellegzetességeihez közelít, kívül helyezve magát, amennyire csak lehetséges, mindkét fél belső kontextusán és az egymás közti viszonyuk súrlódásain. Távol-ságot tartva mind a portugál oldal néha erősen paternalista elsőség- és kiválasztottságtudatától, mind a brazil félnél előforduló portugálelles (luzofób) megnyilatkozásoktól. Ugyanakkor attitűdjétől nem lehetett idegen a megértés sem, hiszen – szintén Anderle Wittman cikkéből idézve – «... a magyar történész előnye saját országa történetéből ismert elmaradottság-élménye, amely érzékenyebbé, empatikusabbá teszi más, a magyarhoz hasonló sorsú népek történelmének megértésében».” (22. old.) S igen, Szilágyi Ágnes esetében is érvényesült a magyar kutató sajátos előnye, sajátos kelet-közép-európai kutatói habitusa egy tengerentúlról is vezető egyetemes történeti téma feltárása-feldolgozása kapcsán. Úgy gondolom, a szerző mindvégig hívősen racionalis maradt, távolságot tudott tartani mind a portugál oldaltól, mind a brazil féltől.

Néhány gondolat a monográfia fundamentumáról, azaz az igen gazdag kortárs sajtóanyagáról, a levéltári forrásokról, múzeumi gyűjteményekről, visszaemlékezésekről és a felhasznált brazil, portugál, angol és magyar nyelvű, nyomtatásban megjelent, illetve online szakirodalmi háttérrel: Elismerően meg kell állapítanom a monográfiát záró több mint harminc oldalas bibliográfiáról, hogy a mű forrás- és szakirodalmi bázisa *kvantitativ*e és *kvalitativ*e is igen széles anyaggyűjtésről, sok éves kitartó és szorgos munkáról tanúskodik. A mű egy több mint másfél évtizedes – döntően külföldön folytatott – könyvtári-levéltári kutatást, nagyszabású kutatói vállalkozást testesít meg. Külön említést kell tennünk Szilágyi Ágnes két meghatározó jelentőségű berlini kutatóútjáról, különösen a berlini *Ibero-Amerikanisches Institutban* végzett eredményes feltáró munkáról, hiszen forrásainak meghatározó részét, így az *Atlántida* példányait – összesen 48 szám, s ezekben 700 írás – hiánytalanul éppen itt találta meg. Az „Atlantisz-álomról” szóló kötetének témáján a *Wissenschaftskolleg zu Berlin* keretében, A. W. Mellon ösztöndíjaként kezdett dolgozni. Portugáliában tett kutatóútjai során kiemelendő Coimbra, Lisszabon és Porto levéltárai és könyvtárainak szerepe, Brazíliában pedig többek közt a Fortalezaban, Curitiban, Juiz de Foraban végzett kutatásai. Szilágyi Ágnes a vizsgált brazil-portugál kapcsolatháló két országát személyesen is jól ismeri, hiszen a fentebb említett, külföldön folytatott kutatóutakkal, bőséges brazil és portugál tapasztalatokkal, tengerentúli, európai s magyar tudományos kontaktusokkal vértette fel magát

Minden jelentős tudományos munkánál, így ez esetben is felvetődik az a nem jelentéktelen kérdés, hogy a szerző által választott kutatási téma portugál, angol és magyar nyelvű igen bőséges levéltári anyaga és szakirodalma – mely már címében is jelzi időben is átfogó mivoltát – uralta-e a kötet íróját, vagy éppen fordítva, a szerző képes volt-e szelektálni, rendszerbe illeszteni, vagyis uralni a tudományos elemzés témájául kívá-

lasztott vizsgálódási kört. Leszögezhető, hogy az utóbbival van dolgunk. Szilágyi Ágnes az igen sok szálon futó kutatási problematikákat eredményesen kezelte, és egy meggyőző, világos, jól strukturált rendszerbe össze tudta foglalni kutatási eredményeit. Másrészt felvetődhet az a kérdés is, hogy ennek a közel fél évszázados időívnek elemzése nem feszíti-e szét a dolgozat kereteit, sikerült-e megtalálnia a *helyes arányokat* az egyes problémakörök értékelésére. Szilágyi Ágnes nem szokványos szerkesztési módszert választott témája kifejtése során. Ahogy írja, a lineáris tárgyalás helyett egyfajta körkörös, tematikus és gyakran komparatív módszert követ. Helyes választásnak bizonyult az is, hogy a fő fejezetek kettesével alkotnak párt. Szilágyi Ágnes jól szelektált, nem vészett el a részletekben, nem ismételt, s ehhez a „körkörös, tematikus és gyakran komparatív” megoldáshoz mindvégig következetes maradt.

A kötet megkérdőjelezhetetlen *nóvumai* közé sorolom, hogy ilyen *átfogó*, időben mintegy négy évtizedet elemző, széles látószögű, azaz Portugália és Brazília 1889–1930 közötti *összehasonlító* vizsgálatot elsőként végzett el a szerző, nem támaszkodhatott hasonló korábbi elemzésre. S e ponton ismételten idézem magát a szerzőt tudományos vállalkozása fő célkitűzéseiről: „A portugál-brazil viszony problematikája tehát korszakokon átívelő jelentőségű, és bár az általam középpontba állított Atlántida létezése kronologikusan egy viszonylag szűk periódust jelöl ki, 1915 és 1920 között, azonban ez csupán egy csomópont, ami magában hordja az időben és térben is két irányba mutató kötődéseket. Ez a fókusz számos lehetőséget kínált ahhoz, hogy az Atlántida tartalmára építve két ország – Brazília és Portugália –...a két I. köztársaság általánosabb jellemzését végezzem el a luzo-brazil közeledés kérdésén keresztül. Ebből a két ország történelmére párhuzamosan irányuló szemléletmódból adódhat a dolgozat legjelentősebb tudományos újdonsága, tekintve, hogy ilyen feldolgozással – ami egyrészt rendelkezik a luzo-brazil

speciális fókusszal, másrészt átfogó és két ország történetére irányuló – a nemzetközi szakirodalomban nem találkoztam. A magyar tudományosság számára pedig [...] kétségtelenül nóvum.” (19. old.) Ez a tudományos fő célkitűzés eredményesnek bizonyult. Különösen méltánylom tehát a magam részéről a szerző azon törekvését, hogy igyekezett mindkét nézőpontot érvényesíteni, azaz Brazília és Portugália felől is áttekinteni a szóban forgó időszakot.

Szilágyi Ágnes nagyon jó döntést hozott akkor, amikor már a jegyzetapparátus készítésekor az idézetek jelentős részében eredeti portugál nyelven közölte a szövegeket. A vastkos munkához ennek megfelelő impozáns jegyzetapparátus is társul: a (kép)mellékletekkel és bibliográfiával együtt 552 oldalas monográfiában a lábjegyzetek 1545 hivatkozást tartalmaznak, mely jegyzetapparátus hitelesen dokumentálja, tükrözi a szerző egyik fő törekvését, hogy lehetőleg minél szélesebb forrásbázis alapján mutassa be Brazília és Portugália egymásra is ható, közel fél évszázados kapcsolatait 1889-től 1930-ig. A szerző jól élt annak lehetőségével, hogy számos információt, amelyek ugyan fontosak, de mégsem a főszövegbe illeszkedők, a lapalji jegyzetekben helyezett el, ezáltal is lehetővé téve, hogy a kötet egyes fejezeteinek lendülete, sodrása, olvashatósága megmaradjon. Ezzel tehermentesítette a főszöveget, így az nem fékeződik le a kevésbé fontos, illetve részletinformációk tömege által.

A szerző úgy véli – s a könyvet elolvasva magam is így látom –, az „Atlantisz-álom” lényegében nem bírt akkora jelentőséggel Portugália és Brazília 1889–1930 közötti kapcsolatainak alakulásában, történelmében, hogy az markánsan befolyásolta volna az egész vizsgált időszakot. A luzo-brazil testvériség eszme ugyan jelen volt, néha konkrét eredményekben is testet öltött, de a két ország kapcsolatait sem átfogóan, sem mélyen nem írta át. Ugyanakkor azt is látnunk kell, hogy a luzo-brazil testvériség gondolata – így Szilágyi Ágnes fentebb ismertetett munkája – jól illeszkedik a közelmúlt és a jelen

portugál erőfeszítéseire, hiszen különösen Lisszabon az, amely a portugál nyelvű országokkal való nyelvi, kulturális, sőt testvéri kapcsolatok folyamatos elmélyítését és erősítését szorgalmazza világszerte. Ennek egyik fontos s maradandó mérföldköve volt például a portugál fővárosban 1996-ban alapított Portugál Nyelvű Országok Közössége (*Comunidade dos Países de Língua Portuguesa*), amit akár úgy is tekinthetünk, mint az „Atlantisz álom” sajátos késői megvalósulását. Az egykori gyarmatbirodalom hű leképezése, igazi globális szervezet, hiszen a négy kontinensről származó hét alapító országban mind a portugál a hivatalos állami nyelv. 1996 után – az egykori portugál tengeri impérium szerteágazó kapcsolatainak köszönhetően – újabb társult államok is tagjai lettek a luzofon közösségnek. Május 5-ét a Luzofon Kultúra Napjává (*Dia da Cultura Lusófona*) nyilvánították, amelyet az európai,

dél-amerikai, afrikai, ázsiai tagállamok együttesen ünnepelnek.

Szilágyi Ágnes munkájában ugyan csak egy rövid lábjegyzet utal arra, hogy Brazília a 2010-es évekre Latin-Amerika legnagyobb s egyben a világ 7. gazdasága lett, és például 2014 júliusa és 2015 márciusa között alapító tagként a BRICS országok soros elnöki tisztét látta el. Nagyon helyesen tette a szerző, hogy – bár csábító lett volna a közelmúlt és a jelen Brazília világ gazdasági-világpolitikai pozíciójáról, ambícióiról értekezni – csak ezt az egy figyelemfelhívó kis lábjegyzetnyi kitérőt-utalást tette a 21. századra.

Az érdeklődő Olvasó számára jelzem a jó hírt, hogy Szilágyi Ágnes könyve az L'Harmattan Open Access platformon is elérhetővé vált: Az „Atlantisz-álmom” a modernizáció és a nacionalizmus korában: Portugália és Brazília, 1889–1930 | L'Harmattan Open Access platform.